

Centralizmus ničí Slovensko

Viktor Nižňanský, máj 2025

Nefunkčnosť demokracie vyplýva z centralizovaného systému, v ktorom sa štát zbavuje takých inštitúcií, ktoré by mohli zabrániť epidemickému šíreniu zlých zákonov.

Pokles vplyvu občanov na zásadné rozhodnutia vlády, spôsobuje, že politická nerovnosť môže dosiahnuť takú úroveň, až ohrozí samotnú demokraciu, ako spôsob správy štátu.

Centralizmus spôsobuje ekonomický a morálny úpadok Slovenska

Centralizmus, z ktorého sem sa po roku 1989 nevymanili, kvôli svojej nekontrolovateľnej moci, ničí v ľuďoch dôveru, súdržnosť, pocit spoluzodpovednosti za svoju budúcnosť, budúcnosť obcí, kde žijú.

Vytláča zo spoločnosti niečo čomu Švajčiari hovoria „gemeinsinn“, spoločný záujem. Jeho pretrváváním aj po desaťročiach od „nežnej revolúcie“ sme v stave, ktorý je priam rajom pre klientelizmus, korupciu, zneužívanie systému pre osobné alebo skupinové ambície.

Centralistický spôsob spravovania štátu sa môže niekomu zdať prechodne úspešný, ale koncentrácia moci je veľmi zradná. Má tendenciu robiť svojich nositeľov pohodlnými a hlúpymi. Ničí v ľuďoch spontánnosť, dobrovoľnosť, ochotu myslieť na druhého, teda jediné dlhodobé garancie sociálneho správania sa. Je to skrátka zlý spôsob spravovania štátu a ako história ukazuje, obsahuje sebazničenie.

Centralizmus vyhovuje „politckej triede“ (spoločenstvu záujmov naprieč politickými stranami), **ktorá je jedinou profesionálnou skupinou v spoločnosti, čo si môže stanovovať pravidlá a určovať svoje postavenie.**

Napriek tomu, že Ústava zaväzuje verejných činiteľov pracovať pre spoločné dobro, vyzerá to tak, že mnohí profesionálni politici v prvom rade presadzujú svoje záujmy, snažia sa zabezpečiť a posilniť si svoju pozíciu. Pár desiatok poslancov, s legitimitou od občanov často menšou ako primátor väčšieho mesta, má privilegovanú možnosť presadzovať svoje záujmy a rozhodovať o štátnych inštitúciách, ktoré sa ich týkajú. Dokonca tak môžu konať v utajení.

Politická trieda zneužíva skutočnosť, že centralizmus je občanom veľmi blízky. Človeku je vlastná vôľa po prehľadnosti, jasnosti a hierarchiách a niet sa čo čudovať že si mnoho obyvateľov želá opatrovateľský, všemohúci štát. Centralizmus vyhovuje chytrým/prefíkaným, menej schopným a slúži na utlmovanie aktivít. Dividendy centralizmu rastú najmä v období „vojen“, nepriateľstva, sporov a preto jeho priaznivci cielene podporujú nedôveru v spoločnosti.

Nádej, že je možné centralizovanú moc oddeliť od korupcie a nahradiť ju ideálnymi predstaviteľmi (napr. iba zmenou volebného systému) presahuje schopnosti a vlastnosti voličov a zvolených, preceňuje často možnosti a schopnosti, spočiatku aj dobromyseľných, politikov.

Aj po 36 rokoch na Slovensku sa dá konštatovať, že:

- občania a ani nimi priamo volení predstavitelia nemôžu ovplyvniť prirodzený chod vecí a strácajú ústavné postavenie nositeľov moci,
- štát stráca na svojej legitimitate z dôvodov absencie niektorých demokratických mechanizmov, nezapájaním spoločenstva do správy štátu, minimálnej akceptácie menšín a menších spoločenstiev, obmedzovaním možností občianskej kontroly,

- zákony, vrátane ústavných zmien, nie sú v mnohých prípadoch odrazom vôle a záujmov väčšiny občanov, ale sú prispôbované záujmom politickej triedy, súkromným záujmom a záujmom nadnárodných aktérov,
- štátna reprezentácia a ňou menovaná a ovládaná byrokracia, sa čoraz viac prepájajú s globálnymi mocenskými centrami a obmedzujú prirodzené práva človeka,
- uspokojovanie potrieb, ktoré by malo byť v demokracii procesom zdola nahor (od občanov k parlamentu) je v rukách straníckych vodcov, „politickej triedy“,
- „politická trieda“ na Slovensku zneužíva zdedený a iba čiastočne zreformovaný systém po roku 1989, vo svoj prospech.

Zastavenie procesu decentralizácie prispelo k stagnácii, až úpadku, štátu

Z medzinárodných porovnaní sa ukazuje, že vysokú kvalitu života občanov je možné dosiahnuť najmä v unitárnych a ne-centralizovaných štátoch, s vysokou mierou slobody miest a obcí. Bol to, popri potrebe zavedenia ďalších pilierov ochrany demokracie, **jeden hlavných motívov zmeny spravovania štátu**, ktoré sa začali od roku 1990.

Vládna stratégia decentralizácie (1999) definovala princípy viaceré, medzi nimi:

- nevyhnutná participácia občanov na rozvoji štátu, inými slovami podpora existencie občianskej spoločnosti, bez ktorej je štát ako „prázdna nádoba“,
- naplnenie princípu subsidiarity pri delbe právomocí a zodpovednosti, čo znamenalo zmenu rozdelenia kompetencií medzi štátnou správou a územnou samosprávou, medzi jednotlivými úrovňami verejnej správy,
- zníženie miery zabezpečovania súkromných statkov verejným sektorom a obmedzenie zásahov verejnej správy do súkromných statkov,
- flexibilita verejnej správy a zvýšenie jej efektivity.

Prvé kroky jej realizácie prispeli aj k rastu ekonomiky.

Aj prostredníctvom decentralizácie (privatizácia a presun právomocí a majetku na územnú samosprávu) sa podarilo zapojiť do ekonomiky štátu podstatne viac subjektov a súkromný sektor. Patrili sme k najrýchlejšie rastúcim ekonomikám postsocialistického bloku. Slovensko poskočilo z 45% na 77% priemeru HDP EÚ. Zastavením procesu naše približovanie skončilo.

Pretrvávajúce spory o charakter štátu spôsobujú úpadok, znižujú kvalitu života občanov.

Neschopnosť politických strán zhodnúť sa na „vízii štátu“, na pokračovaní decentralizácie, naopak kroky vedúce k zvráteniu procesov začatých po roku 1989, dokonca snahy o návrat k praktikám „socializmu“ a s tým súvisiace nekonzistentné rozhodovanie zákonodarného zboru, spôsobujú nielen nízku efektivitu verejnej správy, nedostatočné poskytovanie služieb, ale prispievajú k strate konkurencieschopnosti štátu a strate jeho sociálneho kapitálu.

Preto nestačí iba zmena volebného systému, ale zvolená „politická trieda“ musí byť ochotná zásadne zmeniť rozdelenie moci a tým zodpovednosti v štáte. Pripraviť a realizovať zmenu, ktorá posilní práva občanov a ich samosprávu.

Prečo decentralizovať?

Slovensko sa pohybuje od jednej krízy k druhej, čo je jasným dôkazom zlého spravovania štátu.

Súčasný systém, založený na koncentrácii moci, nedokáže reagovať nielen na nové výzvy, nové civilizačné zmeny, ale nie je schopný vyriešiť ani vnútorné problémy Slovenska. Nedokáže využiť ľudský a prírodný potenciál obcí a miest, čím znižuje možnosť ekonomického rastu. Je príčinou ďalekosiahlych kríz a chybné rozhodnutia v centre spôsobujú dlhodobé škody aj preto, že:

- má rozsiahle rozhodovacie právomoci, zákonmi, ktoré si podľa svojich záujmov nastavuje vládu „politická trieda“, ovláda územie, sociálny a právny priestor,
- vďaka koncentrácii moci v rukách niekoľko politikov, byrokratov a záujmových združení má nadmerný dosah na celú spoločnosť,
- postoje, presvedčenia, strach, nádej, kalkulácie, nedôslednosť, ale aj pocit nadradenosti vládnucej politickej triedy prispieva k rozvratu štátu, ale aj spoločnosti,
- svojim „mocenským“ správaním a svojou zákonodarnou autoritou sa môže dopúšťať chýb bez následkov z dôvodu, lebo môže sankcionovať všetkých, ktorí sa vzpierajú nastolenej línii vládnucej „politickej triedy“, resp. nesankcionovať tých, ktorí jej slúžia.

S určitosťou sa centralistický štát dopustí zásadných chybných rozhodnutí, so zlým dopadom na celú spoločnosť.

Aby centralizovaný štát neurobil chyby:

- musel by sa opierať o vedomosti, ktoré sú založené na obrovskom množstve objektívnych dát a informácií a nesmeli by existovať ich zlé (úmyselne alebo z nevedomosti) interpretácie,
- rozhodnutia by nemali byť ovplyvňované „zvonka“, lobistickými skupinami, nesmeli by byť náchylné na to, aby vyhovelí osobnej kariére politikov, rôznym záujmovým skupinám.

Historické skúsenosti a reálna prax ukazujú, že v centralisticky spravovanom štáte je nemožné vyhnúť sa chybným rozhodnutiam a preto hrozí permanentná kríza s fatálnymi dôsledkami pre celú spoločnosť. Často s výnimkou tých, ktorí krízu spôsobili a dokázali sa „skôr zariadiť“.

Centralisticky riadený („všemohúci“) štát môže, vďaka svojej moci, oddaľovať dopady zlých rozhodnutí rôznymi finančnými intervenciami, dotáciami, zadlžovaním, ale aj zmenou pravidiel, zamlčováním pravdy, informácií.

Takto sa mu naviac darí znižovať motiváciu ostatných, obmedzovať a trestať dopady zlých rozhodnutí. To, že sa napríklad štáty zachraňujú ďalším zadlžovaním, sa považuje za celkom normálne. To, čo si nemôže dovoliť občan, rodina, firma, to si môže pokojne dovoliť centrálna vláda i keď je všetkým jasné, že za to zaplatia občania a nasledujúce generácie.

Politická trieda sa snaží cestou svojej inštitucionálnej politiky zmierniť neistotu svojej existencie a tým sa vyhnúť zodpovednosti voči voličom. Výsledkom je rastúci odpor k politickým stranám, klesajúca volebná účasť, námety na rôzne iné formy spravovania štátu, ale aj „strašidelné“ výsledky prieskumov verejnej mienky, podľa ktorých vláde, politických stranám, ale aj NR SR, väčšina občanov už dávno neverí.

Ako obmedziť vplyv všemohúcej inštitúcie?

Predpokladom nie je udržiavanie centralizmu, ale naopak decentralizácia právomocí a zodpovednosti.

Potom sa ľudia budú môcť slobodnejšie a efektívnejšie rozhodovať o záležitostiach, ktoré považujú oni za podstatné, ktoré majú vplyv na ich každodenný život. Tak bude možné obmedziť reťazové reakcie zlých rozhodnutí jednotlivcov, ale aj rôznych účelových zoskupení, ktoré zasiahnu všetkých (rovnako ako korupcia a klientelizmus ovládne spoločnosť, ak je jej epicentrum na vrchole).

Najúčinnejšou obranou proti dôsledkom chýb všemohúcej inštitúcie je:

- decentralizácia rozhodovania,
- zvýšenie vplyvu občana a zavedenie ďalších prvkov priamej demokracie,
- konkurujúce si inštitúcie v minimálne regulovanom prostredí,
- nekrytie chybných rozhodnutí jednotlivcov verejnou zábezpekou,
- nenapravovanie chybných rozhodnutí na miestnej úrovni vyššou úrovňou,
- odmeňovanie úspechu.

Je potrebné zvýšiť zodpovednosť občanov, ich obcí a regiónov.

Teda nie stratégia plošného rozširovania „opatrovateľského“ štátu, ale dôsledné naplnenie princípov subsidiarity, politickej a fiskálnej ekvivalencie a rozsiahlejšia priama demokracia na miestnej úrovni sú rozhodujúce aj pre úspech Slovenska.

Existuje objednávka na zmenu ?

Medzi občanmi áno.

Viac ako 50% občanov považuje za alternatívu voči súčasnej forme spravovania na Slovensku:

- väčšiu angažovanosť slušných ľudí pri spravovaní verejných záležitostí,
- posilnenie nezávislosti a odbornosti policajných vyšetrovateľov, prokuratúry, súdnictva a kontrolných a regulačných úradov, aby sa znížilo riziko zneužitia moci,
- posilnenie priamej demokracie,
- presun väčších kompetencií a zdrojov do rúk samosprávnych krajov a obcí.

Zmena je v rukách občanov.

Uchovanie demokracie si vyžaduje zmenu nastavenie podmienok, pravidiel, spravovania štátu, zmenu rozdelenia zodpovednosti. A to bez väčšiny poslancov NR SR, ktorí by mali reprezentovať vôľu občanov, nie je možné. Až po takejto zmene môže byť štát štíhly, efektívny, s nízkymi daňami a odvodmi. Vytvorí sa predpoklady, aby mohli byť občania Slovenska spokojnejší, „šťastnejší“, mohli viac dôverovať inštitúciám. Potom bude na Slovensku priestor pre schopných a zodpovedných a nie iba pre chytrých a prefíkaných. Preto je dôležité, aby sa občania pýtali nielen na „chlebové témy“, ale najmä na to, akú majú kandidáti predstavu o zmene spravovania štátu, ako chcú posilniť ich vplyv na jeho spravovanie.